INKLYUZIV TA’LIM MUHITIDA RAQAMLI KONTENTNING O‘QUVCHILAR PSIXOLOGIK RIVOJLANISHIGA TA’SIRINI BAHOLASH

Gulyamova Aziza Otabek qizi
Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti katta ilmiy xodimi
https://doi.org/10.5281/zenodo.23510618

Annotatsiya. *Maqolada inklyuziv ta’lim muhitida raqamli kontentning alohida ta’lim ehtiyojlariga ega o‘quvchilar psixologik rivojlanishiga ta’siri hamda uni baholashning ilmiy-metodik asoslari tahlil qilingan. Raqamli ta’lim resurslaridan foydalanish jarayonida o‘quvchilarning bilish faolligi, emotsional barqarorligi, o‘quv motivatsiyasi, o‘ziga ishonchi va ijtimoiy moslashuviga ta’sir etuvchi omillar yoritilgan. Inklyuziv ta’lim sharoitida raqamli kontentning psixologik samaradorligini aniqlashga to‘sqinlik qiluvchi metodik muammolar o‘rganilib, individual rivojlanish xususiyatlariga mos baholash mezonlari taklif etilgan. Raqamli resurslarning psixologik ta’sirini aniqlashda kompleks diagnostika, individual yondashuv va psixologik-pedagogik monitoringning ahamiyati asoslangan.*

Kalit so‘zlar: *inklyuziv ta’lim, raqamli kontent, psixologik rivojlanish, alohida ta’lim ehtiyojlari, emotsional barqarorlik, o‘quv motivatsiyasi, bilish faolligi, ijtimoiy moslashuv, psixologik diagnostika, baholash mezonlari.*

Аннотация. *В статье рассматриваются научно-методические основы оценки влияния цифрового контента на психологическое развитие обучающихся с особыми образовательными потребностями в условиях инклюзивного образования. Анализируются факторы, влияющие на познавательную активность, эмоциональную устойчивость, учебную мотивацию, уверенность в себе и социальную адаптацию учащихся при использовании цифровых образовательных ресурсов. Выявляются методические проблемы оценки психологической эффективности цифрового контента и предлагаются критерии, учитывающие индивидуальные особенности развития обучающихся. Обосновывается значение комплексной диагностики, индивидуального подхода и психолого-педагогического мониторинга.*

Ключевые слова: *инклюзивное образование, цифровой контент, психологическое развитие, особые образовательные потребности, эмоциональная устойчивость, учебная мотивация, познавательная активность, социальная адаптация, психологическая диагностика, критерии оценки.*

Abstract. *This article examines the scientific and methodological foundations for assessing the impact of digital content on the psychological development of students with special educational needs in inclusive educational settings. Particular attention is given to factors influencing cognitive engagement, emotional stability, learning motivation, self-confidence, and social adaptation when digital educational resources are used. The study identifies methodological challenges associated with evaluating the psychological effectiveness of digital content and proposes assessment criteria that take into account learners’ individual developmental characteristics. The importance of comprehensive psychological assessment, individualized approaches, and continuous psychological and pedagogical monitoring is substantiated.*

Keywords: *inclusive education, digital content, psychological development, special educational needs, emotional stability, learning motivation, cognitive engagement, social adaptation, psychological assessment, evaluation criteria.*

Ta’lim tizimining raqamli transformatsiyasi sharoitida inklyuziv ta’limni rivojlantirish masalasi o‘quvchilarning individual imkoniyatlari va ehtiyojlarini hisobga oluvchi yangi psixologik-pedagogik yondashuvlarni ishlab chiqish bilan uzviy bog‘liq. Raqamli texnologiyalarning ta’lim jarayoniga kirib kelishi alohida ta’lim ehtiyojlariga ega o‘quvchilarning bilim olish imkoniyatlarini kengaytirish, o‘quv materiallarini individual xususiyatlarga moslashtirish hamda ularning mustaqil faoliyatini qo‘llab-quvvatlash uchun qulay sharoit yaratmoqda. Biroq raqamli kontentning ta’limiy imkoniyatlari kengayib borayotgan bir paytda uning o‘quvchilar psixologik rivojlanishiga ko‘rsatadigan ta’sirini aniqlash, baholash va ilmiy asoslash masalalari dolzarbligicha qolmoqda. Inklyuziv ta’lim muhitida raqamli kontentning psixologik ahamiyati o‘quvchilarning axborotni qabul qilish va qayta ishlash imkoniyatlari, hissiy kechinmalari, o‘quv faoliyatiga munosabati hamda ijtimoiy muloqotga kirishish xususiyatlari bilan belgilanadi. Alohida ta’lim ehtiyojlariga ega o‘quvchilarning psixologik rivojlanishi bir xil sur’atda kechmasligi, ularning bilish jarayonlari va emotsional reaksiyalari individual xususiyatlarga ega bo‘lishi raqamli resurslardan foydalanishda differensial yondashuvni talab qiladi. Shu sababli raqamli kontentning samaradorligini faqat o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari yoki topshiriqlarni bajarish tezligi orqali baholash o‘quvchi shaxsida sodir bo‘layotgan psixologik o‘zgarishlarni to‘liq aks ettirmaydi.

Xalqaro ilmiy yondashuvlarda inklyuziv ta’limning asosiy vazifalaridan biri barcha o‘quvchilarning ta’lim jarayonida faol ishtirok etishi uchun teng imkoniyatlarni yaratish bilan izohlanadi. UNESCOning Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and Education – All Means All hisobotida inklyuzivlik ta’lim tizimining barcha tarkibiy qismlarini qamrab olishi, o‘quvchilarning individual farqlarini hisobga olish esa sifatli ta’limning muhim sharti ekanligi ta’kidlangan[1]. Ushbu yondashuv raqamli kontentni o‘quvchilarning psixologik ehtiyojlariga muvofiq ishlab chiqish va uning ta’sirini individual rivojlanish ko‘rsatkichlari asosida baholash zarurligini ko‘rsatadi. Raqamli kontentning psixologik ta’sirini o‘rganishda o‘quvchining texnologik vositalar bilan o‘zaro munosabati, axborotni idrok etish imkoniyatlari, topshiriqlarni bajarish jarayonidagi hissiy holati va o‘z faoliyati natijalariga munosabati muhim o‘rin tutadi. Ayrim raqamli resurslar o‘quvchilarning qiziqishini kuchaytirishi, murakkab bilimlarni o‘zlashtirishni yengillashtirishi va mustaqil faoliyatga intilishini rag‘batlantirishi mumkin. Boshqa holatlarda esa axborotning haddan tashqari ko‘pligi, murakkab interfeys, tezkor javob berish talabi yoki individual imkoniyatlarga moslashtirilmagan topshiriqlar psixologik zo‘riqish va o‘quv motivatsiyasining pasayishiga sabab bo‘lishi ehtimoli mavjud.

Raqamli kontentning psixologik ta’sirini o‘rganishda tizimli, differensial va faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuvlarning o‘zaro aloqadorligiga e’tibor qaratildi. Ushbu yondashuvlar raqamli resurslarni o‘quvchining psixologik rivojlanishiga

ta’sir ko‘rsatuvchi mustaqil omil sifatida emas, balki pedagogik muhit, individual imkoniyatlar va ijtimoiy munosabatlar bilan bog‘liq vosita sifatida tahlil qilish imkonini beradi. Ilmiy adabiyotlarni nazariy tahlil qilish, qiyoslash, umumlashtirish, psixologik ko‘rsatkichlarni tizimlashtirish va baholash mezonlarini modellashtirish tadqiqotning asosiy usullari sifatida belgilandi. Raqamli kontentning o‘quvchilar rivojlanishiga ta’siri bilish jarayonlari, emotsional holat, motivatsion faollik va ijtimoiy moslashuv o‘rtasidagi bog‘liqlik nuqtayi nazaridan o‘rganildi. L.S.Vigotskiyning madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasida psixik funksiyalarning shakllanishi ijtimoiy munosabatlar va madaniy vositalar bilan bog‘liq holda talqin etiladi[2]. Mazkur nazariy qarash raqamli kontentni o‘quvchi faoliyatini tashkil etuvchi vositalardan biri sifatida tushunishga imkon beradi. Bunda texnologik resursning rivojlantiruvchi ahamiyati uning o‘zida emas, balki o‘quvchining ushbu vosita orqali amalga oshiradigan faoliyati, pedagogik yordamning xususiyati va o‘zlashtirilayotgan tajribaning mazmunida namoyon bo‘ladi. R.M.Ryan va E.L.Decining o‘zini o‘zi belgilash nazariyasida shaxsning motivatsion rivojlanishi avtonomiya, kompetentlik va ijtimoiy aloqadorlik ehtiyojlarining qondirilishi bilan izohlanadi[3]. Inklyuziv ta’limda raqamli kontentning psixologik ta’sirini baholashda ushbu nazariyaning ahamiyati shundaki, o‘quvchi raqamli topshiriqlarni bajarish jarayonida o‘z imkoniyatlarini namoyon etishi, faoliyatini mustaqil boshqarishi va boshqalar bilan hamkorlik qilish imkoniyatiga ega bo‘lishi lozim.

Inklyuziv ta’lim muhitida raqamli kontentning psixologik ta’siri o‘quvchilarning bilish faoliyati, emotsional kechinmalari, motivatsion munosabati va ijtimoiy xulq-atvorida kuzatiladigan o‘zgarishlar orqali namoyon bo‘ladi. Ushbu jarayonning murakkabligi raqamli resurslardan foydalanish natijasida yuzaga keladigan psixologik holatlarning o‘quvchilarda turlicha ifodalanishi bilan bog‘liq. Bir xil raqamli topshiriq ayrim o‘quvchilar uchun qiziqarli va rag‘batlantiruvchi bo‘lsa, boshqalar uchun ortiqcha zo‘riqish yoki tushunmovchilik manbayiga aylanishi mumkin. Shuning uchun raqamli kontentning psixologik samaradorligini aniqlashda o‘quvchilarning individual rivojlanish xususiyatlarini asosiy metodik shart sifatida qabul qilish zarur. Bilish faolligi raqamli kontentning psixologik ta’sirini baholashda muhim ko‘rsatkichlardan biri hisoblanadi. Inklyuziv ta’limda o‘quvchilarning diqqatni jamlash, axborotni idrok etish, eslab qolish va mantiqiy qayta ishlash imkoniyatlari individual xususiyatlarga ega.

Raqamli kontentning emotsional rivojlanishga ta’siri inklyuziv ta’limda alohida ahamiyatga ega. O‘quvchining raqamli muhitda o‘zini qulay his etishi, muvaffaqiyatga erishish imkoniyatini anglashi va xatolarni tuzatish jarayoniga ijobiy munosabat bildirishi psixologik barqarorlikning muhim belgilaridir. Moslashtirilgan raqamli topshiriqlar o‘quvchining individual sur’atda ishlashiga imkon berib, ayrim vaziyatlarda muvaffaqiyatsizlikdan qo‘rqish hissini kamaytirishi mumkin. Shu bilan birga, doimiy vaqt cheklovlari, murakkab navigatsiya va

avtomatlashtirilgan salbiy baholash xabarlari psixologik noqulaylikni kuchaytirishi ehtimoldan xoli emas. Emotsional barqarorlikni baholashda o‘quvchining topshiriqni bajarish davomida namoyon etadigan hissiy reaksiyalari, qiyinchiliklarga munosabati, yordam so‘rashga tayyorligi va faoliyatni davom ettirish istagi kuzatilishi mumkin. Biroq ayrim tashqi xatti-harakatlarni to‘g‘ridan-to‘g‘ri muayyan emotsional holat belgisi sifatida baholash to‘g‘ri emas. Masalan, o‘quvchining kamgapligi yoki topshiriqni bajarish uchun ko‘proq vaqt sarflashi har doim ham xavotir, qiziqishning pastligi yoki psixologik noqulaylikni anglatmaydi. Baholash jarayonida individual xususiyatlar, pedagogik sharoit va o‘quvchining o‘z fikrini bildirish imkoniyatlari birgalikda hisobga olinishi zarur. Raqamli kontentning o‘quvchilar psixologik rivojlanishiga ta’sirini baholash uchun quyidagi mezonlar tizimi taklif etiladi.

Inklyuziv ta’limda raqamli kontentning psixologik ta’sirini baholash mezonlari

Baholash mezonlari	Asosiy ko‘rsatkichlar	Diagnostika usullari
Kognitiv-faollik	Diqqatni jamlash, axborotni idrok etish, mustaqil fikrlash, topshiriqqa jalb etilish	Pedagogik kuzatish, moslashtirilgan topshiriqlar
Emotsional-barqarorlik	Psixologik qulaylik, hissiy reaksiyalar, qiyinchiliklarga munosabat, o‘ziga ishonch	Kuzatish, suhbat, moslashtirilgan psixologik so‘rovnoma
Motivatsion-rivojlanish	O‘quv faoliyatiga qiziqish, tashabbuskorlik, mustaqil faoliyatga intilish	Motivatsion so‘rovnoma, faoliyat mahsullarini tahlil qilish
Ijtimoiy-moslashuv	Muloqotga kirishish, hamkorlik, o‘z fikrini ifodalash, guruh faoliyatida ishtirok etish	Ijtimoiy kuzatish, vaziyatli topshiriqlar, ekspert baholash

Taklif etilgan mezonlar raqamli kontentning psixologik ta’sirini o‘zaro bog‘liq rivojlanish ko‘rsatkichlari orqali baholashga yo‘naltirilgan. Kognitiv-faollik mezoni o‘quvchining raqamli topshiriqlarni bajarish jarayonidagi bilish faoliyatini aniqlashga xizmat qilsa, emotsional-barqarorlik mezoni raqamli muhitda yuzaga keladigan hissiy holatlarni tahlil qilish imkonini beradi. Motivatsion-rivojlanish mezoni o‘quvchining ta’lim faoliyatiga munosabati va mustaqil ishlashga intilishini, ijtimoiy-moslashuv mezoni esa raqamli vositalar yordamida tashkil etilgan kommunikativ faoliyatdagi ishtirokini baholashga qaratiladi. Mezonlarni amaliyotda qo‘llashda o‘quvchining boshlang‘ich rivojlanish holatini aniqlash, raqamli kontentdan foydalanish jarayonini muntazam kuzatish va keyingi o‘zgarishlarni qiyosiy tahlil qilish muhimdir. Turli manbalardan olingan ma’lumotlarni qiyoslash baholash xulosalarining asoslanganligini oshirishga yordam beradi. UNESCOning 2023-yildagi texnologiyalarning ta’limga ta’siriga bag‘ishlangan hisobotida raqamli vositalardan foydalanishning samaradorligi ularning mavjudligi bilan emas, balki ta’limiy ehtiyojlarga muvofiqligi, foydalanish sharoitlari va pedagogik maqsadlar bilan uyg‘unligi asosida baholanishi zarurligi qayd etilgan[4]. Mazkur yondashuv inklyuziv ta’limda raqamli kontentning

psixologik ta’sirini o‘rganishda ham dolzarb bo‘lib, texnologik imkoniyatlarni o‘quvchining individual rivojlanish ehtiyojlari bilan bog‘lash zarurligini ko‘rsatadi. Raqamli kontentdan foydalanishda psixologik xavfsizlik masalasi ham e’tibordan chetda qolmasligi kerak. O‘quvchining shaxsiy ma’lumotlarini himoyalash, diagnostika natijalarining maxfiyligini ta’minlash, raqamli muhitda kamsitish holatlarining oldini olish va individual imkoniyatlarni noto‘g‘ri talqin qilishga yo‘l qo‘ymaslik baholash jarayonining muhim talablaridir. Ayniqsa, avtomatlashtirilgan raqamli tizimlar tomonidan shakllantiriladigan tavsiyalarni mutaxassis xulosasisiz yakuniy psixologik baho sifatida qabul qilish maqsadga muvofiq emas.

Inklyuziv ta’lim muhitida raqamli kontentning o‘quvchilar psixologik rivojlanishiga ta’sirini baholash individual rivojlanish xususiyatlari, ta’limiy ehtiyojlar va pedagogik sharoitlarni hisobga oluvchi kompleks yondashuvni talab etadi. Raqamli resurslarning psixologik samaradorligi o‘quvchilarning bilish faolligi, emotsional barqarorligi, o‘quv motivatsiyasi va ijtimoiy moslashuvida kuzatiladigan o‘zgarishlar orqali aniqlanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and Education – All Means All. – Paris: UNESCO, 2020.
2. Выготский Л.С. Мышление и речь. – Москва: Лабиринт, 1999. – 352 с.
3. Ryan R.M., Deci E.L. Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-Being // American Psychologist. – 2000. – Vol. 55, No. 1. – P. 68–78.
5. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2023: Technology in Education – A Tool on Whose Terms? – Paris: UNESCO, 2023.